

ПРОБЛЕМА ГЕНЕЗИ СПОРТУ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Бацунов С.М. (м. Запоріжжя)

Анотація

У статті дається аналіз генези основних тенденцій виникнення спорту як соціального феномена, теоретико-методологічні засади спорту, його функції, аналіз спорту як соціально-культурного феномена.

Ключові слова

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ, СПОРТ, КРИЗА, РОЗВИТОК, СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ, НОРМИ, ПРИНЦИПИ, МОТИВАЦІЯ

Вступ

Питання про виникнення спорту залишається вельми дискусійним і вирішувати його тим більше важко, що нинішні, далеко не однозначні, розуміння спорту переносяться на минулі часи. До того ж трактування генези спорту звичайно залежать від використовуваних філософських концепцій культури і людини.

Із загальної історії фізичної культури і спорту нам відомо, що людина впродовж багатьох тисячоліть знаходилася в умовах змагання в силі, швидкості, спритності і витривалості з багатьма видами тварин. Полювання, збирання, рибальство виробляли фізичну стійкість, знижену чутливість до травм, розвивали спостережливість, поповнювали практичні знання. Первісна техніка змінювалася - збільшувалася швидкість рухів у зв'язку з вживанням метальної зброї. Археологія свідчить, що слабка технічна озброєність примушувала людину в період палеоліту діяти колективно. Здібність до мислення дозволила людині встановити, зокрема, зв'язок між попередньою підготовкою і результатами полювання. З цієї миті і починається поступове відділення ряду рухових актів від виробничої основи і перетворення їх в первинні фізичні вправи.

Мета статті

- з'ясувати, коли і чому відбулося відділення спорту як феномена і становлення його як засоби фізичного виховання;
- визначити підходи до розуміння суперечливого і багатофункціонального явища, яке ми називаємо "сучасним спортом";
- здійснити соціально-філософський аналіз спорту як соціокультурного феномена.

Обговорення проблеми

У теорії фізичного виховання в останні 80 років спостерігається тенденція поступового поглиблення і уточнення уявлень про таке суспільне явище, як спорт. На зорі становлення першої соціалістичної держави спорт розглядали як пережиток буржуазного суспільства, що формує індивідуалізм на противагу колективізму. Над ним зависла загроза заборони, проте очевидна користь від властивої йому рухливої

активності, висока фізична підготовленість тих, що займаються, їх добре самопочуття, емоційна насиченість тренувань і змагань, позитивне перенесення всього цього на інші види діяльності і багато що інше врятували положення. Спорту визначили роль одного з елементів фізичного виховання трудящих і молоді, віддавши пріоритет масовим заняттям фізичними вправами [1] як основному засобу здійснення цієї важливої справи. Надалі в теорії була закріплена скромна роль спорту як одного із засобів фізичного виховання, оскільки його розглядали як "процес фізичного виховання "через спорт", за допомогою спорту.

Л.П. Матвеев відмічає, що спорт в педагогічному відношенні не самоціль, а засіб виховання, оздоровлення, підготовки до життя [2]. Даний вислів заснований на ученні Лесгафта з його негативним відношенням до дитячого спорту [3]. Н.І. Пономарьов із цього приводу відмічає: "Причиною виникнення фізичного виховання є потреба в історичній спадкоємності суспільного виробництва, в праці. Постійне використання фізичних вправ укріплювало впевненість людей в їх доцільності; поступово створювалася практика застосування вправ і за допомогою повторюваності закріплювалася в поколіннях; процес створення фізичних вправ йшов по лінії конкретизації їх змісту. Фізичні вправи розвивалися у зв'язку з вимогами законів самого фізичного виховання" [4]. Так, В.В. Столбов, І.Г. Чудінов вважають: "Поступово ігри символічні переростають в ігри змагальні" [5]. Дані пояснення не є визначенням місця спорту в системі фізичного виховання, тим більше жоден з перерахованих авторів не дає відповіді на питання про те, коли і головне для чого наші предки почали змагатися між собою в силі, спритності, швидкості і витривалості чим детерміновано суспільне явище.

Ф.Енгельс говорить про "...властиве періоду дикості безперервному стані війни між плем'янами." [6]. У пізніший час мирне протиборство стали поширювати і на рішення міжплем'яних, навіть міждержавних конфліктів, свідоцтво цього ми знаходимо в історії народів, що живуть в різні епохи в багатьох куточках земної кулі. Найяскравіше миротворча функція спорту прослідкувала в історії Стародавньої Греції. За свідченням багатьох авторів, в період проведення олімпійських ігор припинялися усі війни. До початку першого тисячоліття до нової ери, втомившись від нескінченного взаємного знищення, стародавні греки створили прецедент використання спорту як протизвагу війні. Вже у той час, очевидно, була відома унікальна особливість спорту, пов'язана з можливістю психофізичного і інтелектуального вдосконалення, яка відображалася в спортивному результаті. Про олімпійський спорт в стародавній Греції В.А. Дьомін сказав наступне: "Спортивне змагання філогенетичне виникає як засіб ефективної перевірки ряду істотних показників розвиненості, пристосовності індивідів, яку слід вважати прямим корелятором розвиненості процесу суспільного відтворення, що розглядається як відтворення повноцінних індивідів" [7]. У цьому автор бачив пояснення факту використання стародавніми греками спорту як

альтернатива війні. Дане визначення не враховує всього різноманіття соціальних функцій спорту і тих трансформацій, які він зазнав із-за внутрішньої суперечності.

Виникнення спорту так само пов'язують з релігійними обрядами. В давнину це були спеціальні форми підготовки і проведення ініціацій, тобто присвячення хлопців в дорослі. На думку прихильників цієї точки зору, спорт в сучасному суспільстві виник і сформувався як аналог релігії, як його заміна. Оскільки в XIX-XX століттях релігії значно слабшали, а потреба в тих формах і діях, які вони наповнювали змістом, залишилася, спорт прийняв на себе цю функцію. Він створив новий культ з своїми кумирами і служителями, з шанувальниками і прихильниками. Він створив нові ритуали і обряди, нові форми масової дії.

Порівняльні історичні і культурологічні дослідження показують, що в родоплем'яному суспільстві змагання спортивного характеру не складали обов'язковою або істотною компоненти культової обрядовості, але завжди були частиною свята, коли плем'я збиралося в місці. Таємні юнацькі і чоловічі сполучення, обряди присвячення в ці сполучення формувалися в епоху перехідну від матріархату до патріархату, а в змаганнях одна фратрія виступала проти іншої, причому, змагання завжди носили колективний характер. Пізніше, в рабовласницькому суспільстві, змагання вже сполучаються з погребальними культовими діями. Так, у слов'ян і німців вони влаштовувалися на честь героїв. У античній Греції вони присвячувалися Зевсу, Посейдону, Аполлону, богам покровителям полісів [8].

У стародавньому суспільстві вже намічалася тенденція диференціації спорту залежно від провідних функцій на три типи:

1. Народний (масовий). Головний його сенс полягає в поліпшенні фенотипу індивідів, їх оздоровленні, підготовці до життя, розвазі і відпочинку. Через спорт молодь стали готувати до життя і оволодіння суспільно корисною діяльністю (праця, мистецтво, військова справа).

2. Видовищний (комерційний, професійний або спорт вищих досягнень). Основним завданням цього типу спорту було надання послуг глядачам і заробляння грошей на привабливості протиборства на високому рівні спортивної майстерності. Яскравим прототипом були ігри Стародавнього Риму. У наш час комерційний спорт з появою реклами став необхідною частиною економіки, її каталізатором.

3. Миротворча функція спорту була реалізована в Стародавній Греції. Олімпійські ігри старовини стали прототипом сучасного олімпійського руху, який через помилки, допущені при його відродженні, негативного впливу комерційного спорту і недооцінки власних миротворчих можливостей поступово втрачає своє прогресивне призначення [1].

Сучасний спорт виникає трохи інакше, чим античний. Його поява пов'язана з розвитком буржуазної міської культури, і витоки лежать не в потребах фізичного вдосконалення і не в традиційних формах свят, а переважно в нових можливостях розваги, дозвілля. Якщо атлетам старовини допомагали боги і самі атлети наближались до богів своєю досконалістю, то спорт нового часу народжений, швидше азартом. Сучасний спорт з його правилами виникав, на жаль, не на гуманістичній основі, не як реалізація прекраснодушних ідеалів освіти, а на основі комерційної операції, ставки, парі.

У різних цивілізаціях протікали дві тенденції фізичного вдосконалення, які виконували різну роль в системі культури. На заході домінувала діяльність, змагання, перемога над супротивником. На сході - самовдосконалення, зв'язане з духовним і етичним очищенням (йога і т.д.). У основі цієї діяльності лежить естетичне відношення людини до себе, до світу в цілому, оскільки йдеться про людську досконалість і про людський світ. Головне, що в цій діяльності формується конкретно-плотський, наочний образ досконалості в безпосередніх формах життя.

Спорт виникає і розвивається як наслідок усвідомлення самоцінності людської індивідуальності і як система методів відтворення і вдосконалення людських здібностей. Спорт виникає як засіб і форма виявлення, соціального визнання вищих здібностей людини. Спорт стає важливою сферою діяльності, що формує індивідуальність і її самосвідомість. Тому інститут спорту виникає лише в ту історичну епоху, коли стала усвідомлюватися самоцінність людської індивідуальності і виховання цієї індивідуальності стало справою першорядного соціального значення, питанням збереження і розвитку соціуму, коли досконалість як особова характеристика стала грати авангардну роль в культурі, роль зразка, еталону. Як відомо, такі умови склалися в епоху античної демократії. Спорт став виразом гуманістичної тенденції в розвитку культури, можливо, початком цієї тенденції. Спорт стає однією з перших форм людської свободи, не утилітарною діяльністю, яка мотивована власною метою і набуває вищого суспільного визнання [9].

Свою думку про місце спорту в цивілізації висловлює А.Г.Єгоров: Виникнення світового спорту - це планетарний процес, масштаби якого порівнюються з промисловою революцією і стрімким розвитком техніки. Поява спорту - це соціокультурний вибух, що геологічно перетворив планету. Феномен спортизації в цілому - це рубіж XIX - XX віків. Процес цей був, природно, нерівномірним в різних регіонах. Таким чином, сучасний спорт - це дитя індустріального суспільства, техногенної цивілізації. Спорт є не відображення або не стільки відображення, скільки фокус сучасного світу. Бо в спорті сконцентровані всі ключові, значущі проблеми, над якими б'ється сучасна цивілізація. У спорті, як в якомусь соціокультурному фокусі, зійшлися і акумулювалися основні лінії сучасної цивілізації. Спорт свого роду збільшувальне скло, що

дозволяє побачити ті проблеми, які ще належить вирішити сучасній цивілізації [10].

Висновки

Мирне протиборство і змагальні ігри виникли в надрах родоплем'яного співтовариства як ефективний засіб вирішення внутрішніх міжіндивідуальних і групових конфліктів. Пізніше, з появою процесу тренування, стандартизації умов протиборства і підвищенням об'єктивності виявлення переможців, вони трансформувалися в діяльність, названу спортивною.

Спорт - це специфічна людська діяльність, направлена на підготовку і перевірку ряду психофізичних і інтелектуальних можливостей індивідів і команд в протиборстві з суперниками, з використанням (і без) технічних засобів і тварин. Провідними соціальними функціями спорту є миротворча, виховна і видовищна. Для їх реалізації історично склалися три типу спорту (народний, комерційний і олімпійський). Прогресивний розвиток кожного з них можливо при роздільній організації і управлінні на основі норм і принципів, відповідних їх історичному призначенню.

Гуманізм не є загальною і беззастережною цінністю, тим більше для тих далеких часів античності, коли виникає спорт.

Спорт, з'явившись як форма гуманістичної культури, не є гарантом збереження і розвитку цієї лінії. Він достатньо легко і швидко змінює свій зміст, свою спрямованість залежно від соціально-історичних умов, що змінюються, що досягаються у сфері спорту і засобами спорту висока функціональність, досконалість фізичних, рухових можливостей людини можуть бути використані в різних цілях. При цьому спорт, зберігаючи все свої атрибути ознаки, може бути успішно обернений і проти людини, стать засобом і формою його несвободи, залежності і маніпуляцій. Іншими словами, спорт, маючи генетично високий гуманістичний потенціал, здатний розкривати і реалізовувати його у відносно вузьких соціальних умовах і історичних межах. Це справедливо і для античного спорту, і для спорту минулого століття, коли він, власне, і сформувався як спорт в його сучасному змісті і значенні, і для нинішнього спорту, хоча останній має в цьому плані істотні відмінності і принципово інші можливості, став явищем загальнолюдського масштабу і загальнолюдської культури.

Перспективи подальших наукових досліджень:

- ✓ визначення основних понять: сутність, структура і соціальні функції спорту;
- ✓ провести теоретичний аналіз спорту в системі цінностей;
- ✓ проаналізувати стан та пріоритети розвитку спорту в сучасному українському суспільстві.

Джерела

1. Ермак Н.Р. Пилоян Р.А. Культурно-исторические истоки спорта в контексте объяснения многообразия и противоречивости его развития //

Теория и практика физ. культуры. 1997.- №7- С. 13-17.

2. Теория и методика физического воспитания / Под общ. ред. А.Д. Новикова и Л.П. Матвеева.- М.: ФиС, 1967.- т. 1.- С.30

3. Философия и социология спорта в XXI веке. "Круглый стол" /Теория и практика физ. культуры. 2000.- № 6- С.46-55.

4. Пономарев Н.И. Возникновение и первоначальное развитие физического воспитания.- М.: ФиС, 1970.- С. 216

5. Столбов В.В., Чудинов И.Г. История физической культуры.- М.: ФиС, 1970.-С.8

6. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства. Избр. произв.-М.: 1983.-Т.3.- С.218-219.

7. Демин В.А. Спортивная деятельность как предмет научного исследования. Теоретические и прикладные исследования по психологии. Казань., 1974.- С1 14-115.

8. Сараф МЛ. Спорт и культура (исторический анализ) // Спорт, духовные ценности, культура.- М.: 1997.- Вып. 1.- С.51-83.

9. Сараф М.Я. Спорт в культуре XX века // Теория и практика физ. культуры. 1997.- №7- С.5-12.

10. Спорт и цивилизация. "Круглый стол"// Теория и практика физ. культуры. 2004.- №5- С.58-63.

Стаття надійшла 10.05.2006 р.